

Antun ŠUNDALIĆ

VUKOVAR DANAS:
OD IDENTITETA
OPSTANKA PREMA
IDENTITETU RAZVOJA

Društva današnjice sve je teže promatrati kao izolirane zajednice na određenom prostoru. U vremenu brze komunikacije materijalna i simbolička dobra postaju dostupna svima. Znanstveni i tehnološki progres drže svijet u stalnoj promjeni koja se proteže na sve razine društvenog života. Tako se razvija globalno društvo čije je osnovno obilježje integracijski procesi. Bilo da je riječ o gospodarstvu, politici ili kulturi danas je nemoguće ne uočiti spajanje i povezivanje, komunikaciju koja vodi otvaranju.

Ne samo društva, nego i svaki pojedinac osjeća utjecaj stalnih promjena. Promjene su već dugo sastavni dio života suvremenog čovjeka: na poslu i u kući, u prehrani i odijevanju, u glazbi i u književnosti,... dakle posvuda. Pratiti promjene, prihvaćati ih i živjeti s njima, postao je tehnologijom nametnut zahtjev današnjice. To je imperativ koji opterećuje svakog pojedinca, ali i svako društvo.

Otpor prema novom što svaka promjena donosi bilo je obilježje statičnih predindustrijskih društava Europe. U naslijeđene obrasce društvenog života nije se smijelo dirati. No prosvjetiteljstvo je pokazalo da ljudski duh ne miruje. Potreba za promjenom pokazala se stvarnom kako na duhovnoj, tako i na materijalnoj razini. Tako europski novi vijek donosi više promjena: duhovne vrijednosti ustupaju mjesto materijalnim, teologija je ustuknula pred ideologijom, vjeru je zamijenio razum, spas je potisnut od napretka, cikličko je vrijeme zamijenjeno satnim vremenom, mitologiju je potisnula povijesna svijest, posjedovanje, a ne pripadanje postalo je osnova novih društvenih odnosa (Rifkin, 2006., 148-49). Te su se promjene europskim društvima, nekima ranije, nekima kasnije, potvrđivale u zaživljavanju kapitalizma i razvoju vrijednosti građanskog života.

Novi je vijek pojedinca postavio kao subjekta svih aktivnosti motivirajući ga vrijednošću privatnog vlasništva. Jer privatno je vlasništvo pojedincu priskrblo društveni položaj, ugled i utjecaj. Nacionalne su države u Europi postale poligoni jačanja individualnih težnji u zgrtanju imovine, moći i ugleda. Tradicija nacionalnih interesa, u okviru kojih se razvijaju i ostvaruju i interesi građana, prisutna je u kapitalističkom svijetu kroz veći dio 19. i 20. stoljeća.

U zadnjoj četvrtini prošlog stoljeća nacionalne su granice postale smetnja nacionalnim interesima. Ovakvu nazgled nezgrapnu tezu, podržavaju i potvrđuju sve brojniji kozmopolitski orijentirani i novom tehnologijom poticani pojedinci koji svoje interese i sposobnosti žele ostvarivati na svjetskom tržištu roba i usluga. Znanje, tzv. simbolički kapital, postaje svugdje prihvaćena i najtraženija roba. Obrazovanje stoga postaje najisplativiji poduhvat svakog pojedinca, kao i najpoželjnija investicija društva (Drucker, 1992., 217). Nastupilo je vrijeme ekonomije znanja u kojemu nove ideje i brzo učenje postaju ključne odrednice konkurentnosti (Edvinsson, 2003., 47-53).¹ Znanje i obrazovanje su osnova komunikacije, pretpostavka razumijevanje tehnoloških zahtjeva i uključivanja u globalne mreže koje se grade na odnosima povjerenja i reciprociteta, a što traži jednaku tehnološku i znanstvenu opremljenost (Rifkin, 2006., 229-35). Nastupilo je vrijeme informacijske globalne ekonomije u kojoj je informacija glavna sirovina, a njena se vrijednost pokazuje kroz umrežavanje (Castells, 2000:94-99). Razvija se svijet novih vrijednosti koje bitno mijenjaju i sam kapitalizam pretvarajući ga u "informacionalizam" jer mu osnova postaje informacija, njezino prenošenje i kontrola. Dakle, virtualni je svijet zavladao materijalnim, a mediji, koji prenose i zadržavaju informacije, postaju glavni preuzimatelji i kontrolori moći (Bard, Söderqvist, 2003., 71). Tako se globalni svijet sve više prepoznaje u *virtualnim identitetima* dok povijesna argumentacija postojanja sve više blijedi. To se danas posebice pokazuje u sve izraženijoj disfunkcionalnosti svijeta nacionalnih država.

Tvrđnje Ulricha Becka da se danas Europljani pretvaraju kao da nacionalne države još uvijek postoje, kao da ne primjećuju da se u ovom trenutku događa kreativno samouništenje legitimnog ustroja svijeta kojim vladaju na-

1 Edvinsson dalje tvrdi: "Očito je jasno kako gospodarski rast više ne pokreće ulaganje pojedinaca i tvrtaka u fizička dobra, poput tvornica, strojeva, uredskih zgrada i rudnih bogatstava. Danas se ulaže u intelektualna, organizacijska, institucijska i reputacijska dobra." (Edvinsson, 2003., 73.)

cionalne države (Beck, 2004., 7-14), nalaze u globalnom svijetu svoju potvrdu. Globalizacija otvara prostor kozmopolitizmu, a sve ga više sužava nacionalizmu.

U takvim prilikama, međutim, odanost tradiciji, kao obveza čuvanja identiteta, nije se izgubila. Nacionalne države danas više nego prije žele sačuvati nacionalni identitet. Ta je zadaća danas postala, u naprijed opisanim okolnostima, vrlo složen i zahtjevan zadatak.² Složenost se posebice pokazuje u pronalaženju elemenata koji bi podržali društvenu potrebu (nacionalnu svijest) za nečim što nema više egzistencijalnu funkciju. Zahtijevnost je, nadalje, takvog zadatka kako elemente nacionalnog, koji su smješteni u vrijeme nacionalne povijesti i prostor nacionalne države održati danas kada je *prostor tržišno transnacionaliziran* (svjetsko tržište, ne nacionalno, regionalno ili ideološko), a *vrijeme tehnološki informatizirano* (sve se događa sada, ne jučer niti sutra).

Obilježje novog vremena: povezivanje i osamljivanje

Čovjeku je starenje postalo sve duži proces. Razdoblje je to u životu pojedinca koje se nastoji maksimalno odgoditi kako bi što kasnije počelo i što dulje trajalo. Društvo se, međutim, nastoji uzdizati starošću (dugim povijesnim trajanjem), naglašavati kroz starost svoja povijesna prava i utjecaje. No, kao što je globalizacijski prisutan neoliberalni kapitalizam s kraja dvadesetog stoljeća pokazao da je ono dogođeno sve manje poželjno jer je ograničavajuće, tako je i novi sustav vrijednosti sve manje oslonjen na postojeće – bilo vrijednosti moderne, bilo tradicijske vrijednosti. Slobodno je tržište uništilo vrline na koje se nekada građansko društvo oslanjalo. Tako su štednja, građanski ponos, poštovanje, obiteljske vrijednosti postali neprofitni muzejski komadi bez vrijednosti u gospodarstvu koje se temelji na prolaznim hirovima (Gray, 2002., 56-7). Disfunkcionalnost tradicije je posvuda. Ona je više nego očigledna, ne samo u tržišnom sustavu pravila koja su globalna, već i u političkom svijetu glede uloge nacionalnih država, kao i u kulturnom sustavu vrijednosti koji

2 O ovoj problematici vode se žive rasprave koje su podijelile znanstvenu javnost oko shvaćanja globalizacijskih procesa. Tako se odvajaju *skeptici* od *globalista* u shvaćanju 6 pitanja: 1. pitanje poretka (globalizacija ili regionalizacija i internacionalizacija), 2. pitanje moći (koja je uloga vlada nacionalnih država), 3. pitanje kulture (dogođanje uskrnuća nacionalizama), 4. pitanje ekonomije (razvijanje regionalnih blokova, tzv. triadizacija tržišta), 5. pitanje nejednakosti (nepomirljivi sukobi interesa u svijetu) i 6. pitanje poretka (politički komunitarizam ili transnacionalno civilno društvo). Prema Held – McGrew, 2000., 1-46.

je delokaliziran. Nastupilo je razdoblje sveistovremenosti i prostorne neograničenosti (Horrocks, 2001., 42-3), pa onda i tradicionalno poimanje trajanja i važenja određenih vrijednosti gubi svoju svrhu.

Govoreći o novom vremenu, Ulrich Beck ga prepoznaje kao globalizaciju koja, neovisno o volji država, definira i mijenja arene kolektivnog djelovanja. U njoj je prisutan isprepleteni sukob interesa triju aktera: nacionalnih država, svjetskog gospodarstva i globalnog civilnog društva. Nacionalne države se uključuju u transnacionalne vlade, oblikuje se nacionalno-državni svjetski poredak. *Kozmopolitizam* kao nova orijentacija oblikuje novi senzibilitet i moralnost ne po automatizmu već po svijesti nacionalnih država da ne mogu iskustveno razdvojiti vlastito preživljavanje od preživljavanja drugih. To Beck potvrđuje u globalnoj politici koju zajednički vode tuđe, do jučer čak sukobljene, vlade kroz tri pokazatelja: kroz institucionalizaciju globalnog morala holokausta; kroz supranacionalne vladine organizacije i sudove i kroz internacionalne nevladine organizacije. Pored ovoga, preskakanje nacionalnih granica još je naglašenije u ekonomskoj meta-moći koja svojom opcijom izmještanja može isključiti (ili uključiti) države izvan tržišta. Moć transnacionalnih ekonomskih aktera nad državom vidi se u svojevolumnom, autonomnom odabiru mjesta investiranja. Države postaju svjesne "... da je samo jedna stvar gora od mogućnosti da vas pregaže multinacionalne kompanije: mogućnost da vas ne pregaže".³ Također i meta-moć globalnog civilnog društva dovodi u pitanje autonomiju nacionalne države. Kroz organizacije civilnog društva moguće je uplitanje tuđe države u unutrašnje stvari nacionalne države. Novi resurs moći globalnog civilnog društva postaju ljudska prava (Beck, 2004., 22, 71-103).

Beckovi primjeri pokazuju da je kapitalizam sve manje prepoznatljiv kao kontinuitet razvoja date tradicije određenog podneblja, a sve više kao pojam i forma kojih se značenje i sadržaj korjenito mijenjaju tako što se pojavljuje svuda, neovisno o nasljeđu kako gospodarske i političke, tako i kulturne tradicije. Tako bismo mogli upitati velike zagovaratelje liberalne kapitalističke stvarnosti⁴ što

3 Friedman govori o "elektroničkom krdu" (financijski ulagači i multinacionalne kompanije) koje dominira globalnim tržištem i koje je obuklo "zlatnu stezalju" slobodnog tržišta. Sve zemlje današnjeg svijeta da bi bile uspješne, rado se priključuju elektroničkom krdu i prihvaćaju pravila zlatne stezalje kako ne bi bile zaobiđene i izostavljene (Friedman, 2003., 99-108).

4 Treba spomenuti zagovaratelje poput P. Bergera, M. Friedmana, M. Novaka, F. Fukuyame, Friedmana koji kapitalizmu u njegovoj liberalnoj formi slobodnog tržišta pridaju nedostižnu prednost u odnosu na povijesno

je u njoj mjerljivo kao društveni razvoj s motrišta tradicije datog društva, ako pod društvom mislimo sve njegove članove i institucionalni ustroj koji im suživot čini mogućim, a pod tradicijom ukupnost normi i vrijednosti na kojima su se gradili okviri i poveznice bliskosti pripadnika društva. Da li je razvoj nekog društva (I.) prezentiran u građaninu-pojedincu i njegovoj slobodi izbora i prava na život po izboru, ili (II.) u sustavu društvenih vrijednosti i normi koje su jamstvo homogenosti i čvrstoće socijalnog kapitala datog društva? Ovo potonje, u kojemu je mišljen kontinuitet tradicije, sve je rijede prisutno ne samo u globalnim razmjerima, već i kao lokalna orijentacija. Sve je okrenuto prvoj orijentaciji.⁵

Liberalna je orijentacija fokusirala pojedinca kao početak i kraj svoje vizije slobode. Pojedinač bez ukorijenjenosti u tradicionalne veze s obitelji, nacijom, lokalnom zajednicom i njezinom etikom. Danas se kroz sustav obrazovanja pojedincu pruža sve za karijeru i materijalnu dostatnost. Čini ga se građaninom svijeta bez kompleksa ograničenosti porijeklom, bilo socijalnim, etničkim, rasnim ili spolnim (premda ove razlike mogu biti pomoć, ali i prepreka u građenju karijere). Takva je sloboda suvremenom pojedincu postala novom svjetovnom religijom čiji je izvor tehnologija brze i bezgranične komunikacije. Njome se promovira *homo tehnicus* čije se norme i vrijednosti izvode iz tehnološke determiniranosti, a ne iz naravne sredine ljudskog postojanja – zajedništva s drugima i prirodne okoline.

Novo je vrijeme tako i slobodi dalo drugačije shvaćanje i svrhu.

Sloboda kao povijesna kategorija kojom se vrednovao život u određenom društvu, njegov oblik vlasti i raspodjele bogatstva, ugleda i moći, danas je postala *terminus tehnicus* za otvorenost prema svim temama koje su u domeni visoke tehnologije, ali i za podložnost normativima te iste tehnologije. Tako je čovjek istisnut iz sadržaja same slobode, jer je sloboda dobila tehnička obilježja. Uz tu tehnološku "korekciju" dosega slobode *neoliberalna je zbilja slobodom fokusirala pojedinca, a zaobišla narod*. Zajedništvo je postalo nekonstruktivna navika prošlosti, disfunkcionalna obveza pojedinca koja ga usporava u slobodi potvrđivanja sebe i svojih karijerističkih ambicija. U takvoj

viđene sustave, ali isto tako ne vide moguće alternative neoliberalizmu. Drugi, poput J. Graya, M. Hardta, A. Negria, u tome vide ne baš svjetlu budućnost za svijet.

5 Za ovu je orijentaciju prikladna Guardinijeva slika novog vremena koje je obilježeno rastućom osamljenosti, posebice izraženoj u masama i organizacijama (Guardini, 2002:109).

ga slobodi sputava i poimanje slobode kao potvrđivanje osobnosti, njezinog dostojanstva i odgovornosti, posebice odgovornosti za drugog. Tu je riječ, u duhu katoličke socijalne doktrine, o rađanju nove opasnosti⁶ od *saveza demokracije i moralnog relativizma*. Taj se "savez" ne gradi na ispravnoj savjesti koje je uporište u obveznosti prema objektivnoj istini i odgovornosti za svako učinjeno djelo, već na autonomnom moralu koji se orijentira na utilitarizam i pragmatizam (Ivan Pavao II., 1998., čl.101, 59-63, 75).

Promijenjena stvarnost počiva na promijenjenom dominirajućem mišljenju. Već je krajem devetnaestog stoljeća G. Le Bon isticao dvije skupine faktora koji su utjecali na civilizacijski zaokret: prvo, destrukcija religijskih, političkih i socijalnih vjerovanja na kojima je postojala tadašnja civilizacija; drugo, stvaraju se novi životni uvjeti i mišljenja temeljeni na modernim otkrićima u znanosti i industriji (Le Bon, 1989., 26). U drugoj se polovici dvadesetog stoljeća događa isto, samo još izraženije. Kriza se uvlači u koncepciju kapitalističke države blagostanja, kriza je i u socijalističkoj koncepciji europskog Istoka. Dok se novi kapitalizam neoliberalne koncepcije nazvane globalizacijom, smatrao novim razvojnim probom kapitalizma a ne njegovom krizom,⁷ socijalizam nije imao realne mogućnosti za novo lice. Došavši na dno vlastite podnošljivosti gospodarske nemoći, prepustio je stotine milijuna stanovnika novoj resocijalizaciji. U njoj je sve dobilo prefiks tržišnog, svemu se morala kvantificirati vrijednost. Ovakva je završnica socijalizma dala mnogima nove argumente za kontinuirano revolucionarni kapitalizam kao jedinu realnost, no ne i argumente za kvalitetniju realnost, tj. kapitalizam koji vidi Čovjeka. Tomu je potvrda tranzicijsko srljanje u "anarhokapitalizam" (Gray, 2002., 151) koji se nemetnuo kao nova stvarnost postsocijalističkih država koja zaboravlja dimenziju osobe, ljudskog dostojanstva, socijalne pravednosti, pa i pravne države. Ovim se državama događa hibridno ponavljanje ranog liberalizma koji sve stavlja na privatnu svojinu. Država dobiva zadaću štiti to pravo, ali zapostavlja drugu stranu te medalje na

6 Premda su totalitarni sustavi propali, nova je stvarnost ne manje opasna glede istinske slobode i na njoj građenog dostojanstva osobe, jer se čovjeku oduzima dimenzija transcendencije te ga se sputava autonomnim moralom koji je osnova modernog totalitarizma, tvrdi Ivan Pavao II. (Ivan Pavao II., 1998., čl. 99-101.)

7 P. Berger u svojoj interpretaciji razvoja kapitalizma naziva ga "silom kataklizmičkog preobražaja", "vitalnim i inventivnim", ekonomskom kulturom koja spaja ekonomski sistem, modernu tehnologiju, sistem stratifikacije, novu politiku i novu kulturu (Berger, 1995., 5-48).

koju je upozorio papa Lav XIII. krajem 19. stoljeća – zaštitu socijalnog mira kroz pravednu plaću, podnošljive uvjete rada i uopće opću korist od privatne svojine (Lav XIII., 1991., 31-34). Prve godine tog anarhokapitalizma nisu donijele stvarnost boljitka većinskoj populaciji što je izazvalo svojevrsni *revival* onog “dobrog” iz socijalizma. Uz ova socijalna pitanja novog vremena, mali su se narodi (mali u gospodarskoj snazi i političkom utjecaju) našli pred još jednim problemom koji im je nametnut globalnom stvarnošću – *problemom očuvanja nacionalnog identiteta i političke suverenosti*.

Poslije pada Berlinskog zida 1989. nastupila je nova era globalizacije, tvrdi T. Friedman. Svijet je postao “američko igralište”, amerikanizacija se pojavljuje kao dominantna kultura. Visoka tehnologija komunikacije sve povezuje, ali i sve mijenja. Strah da će nova tehnologija izbrisati korijene (tradicijisku i kulturnu posebnost nacija) sve je marginalniji pred potrebom i željom za materijalnim dobrima koja ta tehnologija donosi. No, različite sredine različito proživljavaju ovu isključivost prihvaćanja tehnološkog boljitka i gubljenja identiteta (Friedman, 2003., 42-44).

Svima je postalo jasno da slobodan pristup visokoj tehnologiji i svjetskom tržištu traži zauzvrat otvaranje vlastitog nacionalnog prostora. Osim što to donosi propadanje domaće nekonkurentne proizvodnje, i nacionalna se politika okreće potrebi integriranja u regionalne i globalne sustave. Zajedno se to odražava na kulturnu razinu kroz prihvaćanje novog odnosa prema radu i zabavi, ali i novog odnosa unutar obitelji i široj zajednici. Neke “nove vrijednosti” tradicijsko zajedništvo zamjenjuju slobodom pojedinca, strah od ugroženosti izvana zamijenio je strah od zatvorenosti prema globalnim promjenama. Ne ostati zaobiden i zatvoren prema van nosi sa sobom cijenu globalizacije svakoj naciji. Ona se s jedne strane može pokazati u početnom gospodarskom i materijalnom boljtku, a s druge u djelomičnom ograničavanju političkog suvereniteta. No, ono treće – nacionalni identitet – redovito se doživljava ugroženim. To potiče rast “identiteta otpora”, reći će M. Castells, kod svih ugroženih. On se često manifestira kroz kršćanski fundamentalizam koji se danas napaja na prijetnji globalizacije i krizi patrijarhalizma (Castells, 2002., 18-35). U kršćanskom svijetu vjera je bila važna sastavnica nacionalnog identiteta pa je i dalje utjecajan čimbenik oblikovanja javnog mnijenja o svim pitanjima, a posebice o kulturološkim.

Uloga identiteta u hrvatskom društvu

Naprijed prikazana obilježja novog vremena nisu zaobišla Hrvatsku. Njezina je tranzicijska stvarnost opterećena kako nasljeđenom gospodarskom i tehnološkom nerazvijenosti, tako i nerazvijenom građanskom svijesću i demokratskom tradicijom. Za hrvatsko se društvo može reći da proživljava globalizaciju sa svim njezinim dobrim i lošim stranama. Činjenica je međutim, da su uvijek naglašenije one loše strane. Među njih u prvom redu spadaju pitanja gospodarskog boljitka i očuvanja nacionalnog identiteta. Kada su građani odgovarali na pitanje što nam donosi moguće članstvo u Europskoj Uniji pokazalo se da je ovdje javno mnijenje dosta nestabilno i ovisno o dnevnim političkim promjenama, kako u zemlji tako i u okruženju. Pogledajmo samo neke pokazatelje iz šest, od provedenih dvanaest, valova istraživanja Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija.⁸

U Tablici 1. preko 80% ispitanika u svih šest istraživanih godina prihvaća otvaranje granica i zajedničko tržište kao neizbježnu posljedicu integracije (2003. ih je gotovo 86%). No, da to otvaranje donosi i probleme za domaće gospodarstvo iz godine u godinu sve je naglašenije (od 54% zabrinutih 2000. stiglo se na njih 74% 2005. godine). Strah od djelomičnog gubitka samostalnosti bio je najmanji u prosincu 2000. (36%), a najveći 2004. (69%). Ovi se strahovi odražavaju i na opadanje poželjnosti ulaska u EU. Tako je 2000. najviše ispitanika za ulazak u EU (gotovo 79%), dok ih je u prosincu 2005. manje od polovine (48,6%).

8 Riječ je o ispitivanju javnog mnijenja metodom osobnog intervjua u kućanstvu, na reprezentativnom uzorku odrasle populacije u Hrvatskoj (15 i više godina). Uzorak je reprezentativan prema dobi, spolu, regiji i veličini naselja. Veličina uzorka je 1000 slučajno odabranih ispitanika iz 1000 domaćinstava u 76 naselja raspoređenih u šest regija Hrvatske: 1. Zagreb i okolica, 2. sjeverna Hrvatska, 3. Slavonija, 4. Lika, Kordun i Banovina, 5. Istra, sjeverni Jadran i Gorski Kotar, 6. Dalmacija. Ispitivanje se provodi dva puta godišnje, u lipnju/srpnju i prosincu, te je od 2000. do kraja 2005. godine provedeno tzv. dvanaest valova istraživanja. (www.mvpei.hr)

Stavovi građana	Prosinac 2000.	Prosinac 2001.	Prosinac 2002.	Prosinac 2003.	Prosinac 2004.	Prosinac 2005.
Zajedničko tržište i otvorene granice	80,5	85,3	82,4	85,9	80,0	80,1
Problemi u gospodarstvu	54,3	59,6	58,6	65,2	73,0	73,8
Djelomični gubitak samostalnosti	36,4	42,4	53,3	56,9	69,0	64,4
Za priključenje Hrvatske EU	78,5	76,9	75,7	72,4	53,0	48,6

Izvor: *www.mupei.hr*

Ovakvo se raspoloženje hrvatske javnosti može promatrati iz aspekta (ne)pripremljenosti prosječnog građanina za novu stvarnost. U hrvatskom je društvu tek zaživio slobodni nacionalni osjećaj u okvirima samostalne države. Ratne su ga godine još pojačale i pretvorile stvarnost samostalne nacionalne države u ostvarenje tisućugodišnjeg sna Hrvata. Sve što je kroz povijest priječilo ostvarenju ovoga sna dobiva stigmu neprijateljskog i opasnog po nacionalni identitet i cjelovitost teritorija nacionalne države.⁹ No, ono što je globalizirani svijet proizveo kao *a-nacionalno* i *trans-nacionalno* kroz gospodarske, političke i kulturne integracije također biva interpretirano u *anti-nacionalnoj* konotaciji. Tako vjera, jezik i nacija (nacionalna prošlost), a ne gospodarstvo i znanost, npr., postaju u političkoj svijesti građana glavni čuvari i promotori identiteta. Na gospodarsko, političko, a posebice kulturno otvaranje i povezivanje s okruženjem se gleda kao na ugrožavanje nacionalne suverenosti. Kozmopolitska senzibilnost o kojoj govori U. Beck, još uvijek je samo teorijska konstrukcija. Još uvijek u našoj socijalnoj zbilji nije ukinuta razlika "Mi i Drugi" (Beck, 2004., 64), već je u određenom smislu čak pojačana. Stvaranje samostalne države oslobodilo je predmodernu svijest kojoj je glavni cilj "biti svoj na svome". Takva je predmoderna svijest usmjerena na zajednicu koja se može ispravno doživjeti oživljavanjem tradicije i religije, veličanjem i posvećivanjem nacionalnog teritorija i nacionalnih junaka, upozoravanjem na sve opasnosti koje

Tablica 1.

Neke od mogućih posljedica priključenja EU za Hrvatsku (u %)

⁹ Još se dobro pamti odnos prema hrvatskoj državnosti u bivše dvije države. Način na koji se željela zatrti tradicija državnosti Hrvata daje primjer Kraljevine Jugoslavije koja je ukinula prirodne pokrajine u kojima su Hrvati bili većina i stvorila devet banovina, umjetnih tvorevina od kojih su u šest Srbi bili većina, a Hrvati samo u dvije (Bićanić, 2004., 45-49).

prijete od drugih, a koje su povijesno potvrđene.¹⁰ Oblikovanje stereotipa nabijenih osjećajima stvara tvrdavu naše tradicije iza čijih se bedema osjećamo sigurnim, reći će W. Lippmann. Nezamisliv je narod bez predrasuda, bez svog viđenja sebe i drugih, pri čemu se neutralnost i objektivnost povlače (Šundalić, 2004., 40).

Značenje identiteta za Vukovar i hrvatski Istok

Hrvatski je Istok, kojega najbolje prezentira Vukovar, upravo prostor u kojemu se i danas najviše osjeća ova potreba za čvrstom nacionalnom zajednicom čija se kohezivna snaga gradi na spomenutoj razlici "Mi i Drugi". Tome su posebice doprinijele teške posljedice Domovinskog rata koje se najduže zadržavaju u memoriji naroda prema kojoj se ocjenjuje svaki dnevni događaj u lokalnoj sredini kao i svaki politički potez na državnoj razini.

Već u prošle dvije Jugoslavije oblikovani *identiteti nacionalnih nejednakosti* su imali snažan utjecaj na oblikovanje nacionalnih *identiteta odvajanja*. Nacionalne posebnosti u ljeto 1991. na Istoku Hrvatske pod teretom nasljeđa prošlosti nisu dobile priliku potvrditi se kao bogatstvo različitosti, već su prezentirane i doživljavane kao prijetnja opstanku drugih. Ratne su prilike učinile da se nacionalni identitet u svijesti građana oblikuje kao *identitet opstanka* (Shema 1.). To je vrijeme u kojemu je identitet bio više stvar srca nego uma, u kojemu se nacija gledala iz perspektive prošlosti koja je bila vrlo sugestivna na poticanje straha za budućnost. Konfesionalno i nacionalno kao povijesno i tradicijsko bili su uporišta i argumenti u naglašavanju nacionalnih posebnosti i razlika.

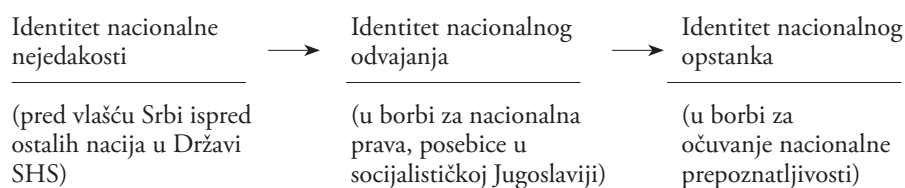
U vrijeme Domovinskog rata i prvih godina poraća nacionalni se identitet, kao i konfesionalni, izražavao s ciljem razdvajanja. Zaživljavanje nacionalnog identiteta kao identiteta opstanka svakodnevnica je potvrđivala kroz nacionalnu i konfesionalnu identifikaciju koje su povijesno nasljeđe pripadanja pretakale u aktualno življenje nacionalnog i konfesionalnog.¹¹ Tako doživljavan nacionalni identitet imao je svoje uporište u povijesno preživljenim modusima nacionalnog odvajanja i nacionalne nejednakosti, kao i u ratnim progonima i ubojstvima Hrvata i

10 Možemo ustvrditi da je zaživjelo shvaćanje nacije, kako piše M. Castells, kao "... kulturne zajednice izgrađene u umovima ljudi i kolektivnom pamćenju, zajedničkom poviješću i političkim projektima" (Castells, 2002., 59).

11 O konfesionalnom identitetu i identifikaciji, te o tradicionalnoj i aktualnoj konfesionalnosti u vrijeme rata na Istoku Hrvatske opširnije sam pisao u knjizi *Crkva, vjera i politika* (Šundalić, 1999., 91-94).

drugih ne-Srba iz ovih prostora. Može se ustvrditi da je sve to utjecalo na prisutnost euroskepticizma i zatvaranje prema okruženju.

Shema 1. Evolucija značenja identiteta

Nepovjerenje među nacijama, posebice između Hrvata i Srba, u godinama poraća demonstrirano je na gotovo svim razinama društvenog života. Ono je svakako najupadljivije bilo u odgajanju djece i mladeži po obrascu nacionalnog odvajanja. Srpski i hrvatski odjeli, srpske i hrvatske smjene u školama; odvojeni disko klubovi i kafići za srpsku mladež od onih za hrvatsku i slično, prosječni bi Europljanin (europski orijentiran) teško shvatio, a još teže prihvatio. Lokalna, pak, stvarnost nije davala jamstvo drugoj mogućnosti. U njoj se vrlo snažno osjeća strah od ponavljanja bliže i dalje prošlosti,¹² strah koji je postao ključni argument opravdavanja međunacionalnog nepovjerenje i potrebe za identitetom opstanka, identitetom kojim se kroz nacionalnu pripadnost pojedincu vrata “otvaraju ili zatvaraju”.

Potreba za nacionalnom prepoznatljivosti u privatnom i javnom životu Vukovara i Istoka Hrvatske je izraženija no drugdje u Hrvatskoj. Tako je briga oko identiteta na ovim prostorima pokazala svoje dvije strane. S jedne je strane očuvanje nacionalne prepoznatljivosti dobilo težinu utega koji zatvara i pritišće nacionalno biće da ustrajava na produženju nacionalne tradicije i kulture, kao i nacionalne vezanosti uz katoličanstvo. S druge je strane briga za nacionalni identitet postala snaga obnove i promjene, snaga koja daje krila uzletu prema zahtjevima novog vremena. Nadati se je da će novo vrijeme brigu oko identiteta pretvoriti u brigu oko razvoja i da će time doći kraj zarobljenosti vremena prošlosti u sadašnjosti ovoga prostora.

12 Strah i bolna sjećanja danas su potencirana i sudskim procesima za ratni zločin Srba nad Hrvatima i drugim ne-Srbima u Vukovaru i okolnim selima.

Prema identitetu razvoja

Premda je globalizacija, po mišljenju mnogih sociologa, u svijetu izazvala val nacionalizma u borbi oko očuvanja nacionalnog identiteta, ona je također potaknula i svijest o nastajanju "globalnog javnog prostora" uslijed duge prisutnosti različitih kulturnih zajednica unutar nacionalnih granica (Rifkin, 2006., 320). Transnacionalno i multikulturalno pojmovi su kojima se značenje sve lakše razumije i prihvaća. Oni su dobra deskripcija svijeta koji se integrira, svijeta u kojemu nacionalne posebnosti ništa ne znače na tržištu visoke tehnologije i pameti. Nastupilo je informacijsko doba, reći će Castells, u kojemu nacijama ostaje jedino *jezik* kao "posljednji bedem samonadzora", kao temeljna značajka samoprepoznavanja i ustanovljavanja nevidljive nacionalne granice koja se ne svodi na teritorijalnu (Castells, 2002., 61). U takvom svijetu standardizacije opstanak je svake nacije ovisan o njezinom razvoju u duhu vremena, duhu koji je donijela informacijska tehnologija i kontinuitet promjena.

Novo je vrijeme nastupilo kao globalno društvo za sve, kako za stare demokracije razvijenih tržišnih odnosa, tako i za novoprispjela društva koja to žele također postati. Tranzicijska postsocijalistička društva jesu skorojevići u demokraciji, ali i u slobodnom tržištu kojega toliko žele.¹³ Njihova im kolektivistička, centralno planska etatistička prošlost nije polazište za novo vrijeme. Posebice ona ne daje iskustvo razvijenog *povjerenja i individualne odgovornosti* unutar društva. Upravo povjerenje temeljeno na odgovornosti polazište je zaživljavanja kapitalizma. Fukuyama to povijesno oprimjeruje tzv. društvima niskog povjerenja (Kina i južna Italija kao primjeri dominantnih obiteljskih veza) i društvima visokog povjerenja (Njemačka, SAD i Japan kao primjeri razvijenog socijalnog kapitala). Ova su druga ostvarila snažan kapitalistički uspon, što se ne može reći za prva.

Povjerenje, kao osnova socijalnog kapitala, je za svaku naciju ključno kulturno obilježje koje može naciju učiniti konkurentnom i postići ukupni boljitak. Ono potiče spontanu društvenost i stvaranje novih organizacija koje su u

13 Upitno je koliko je to tzv. slobodno tržište boljitak za društvo, a koliko korak u novo produbljivanje nejednakosti, kako na globalnoj tako i na lokalnoj razini, naglašava J. Gray. Slobodno tržište nije plod društvenog razvitka, kako tvrde desno orijentirani. Ono je plod "političkog inženjeringa i neumoljive političke volje". Demokratsko odlučivanje i pravila tržišta ne idu zajedno, demokracija i slobodno tržište su protivnici, ne saveznici. Politika nesigurnosti je proizvod toga odnosa (Gray, 2002., 37).

stanju stvoriti nova dobra. Organizacije nisu potaknute tradicijskim i rodbinskim vezama, već gospodarskim interesom i liberalnim vrijednostima koje jamče pojedincu dostojanstvo i priznanje (Fukuyama, 2000., 18, 192). Postsocijalistička društva su osobito deficitarna povjerenjem.

Za hrvatsko se društvo može reći da je nedostatak povjerenja naslijeđen. Nasljeđe ne-povjerenja se pokazuje u dva isprepletena vida: 1. kao ne-povjerenje nastalo na povijesnom iskustvu političke nejednakosti i nacionalnog odvajanja (na čemu se razvio identitet opstanka), i 2. kao potvrđeno ne-povjerenje kroz Domovinski rat. Utjecaji ne-povjerenja – onog iz memorije prošlog, kao i onog iz aktualne zbilje – snažni su moderatori koji oblikuju svakodnevicu na više razina: 1. u ekonomiji se tržišni principi podređuju nacionalnim osjećajima (još je uvijek prisutan animozitet prema susjednom istočnom tržištu); 2. u politici demokratizacija je pod pritiskom nacionalne koncepcije suvereniteta (političke stranke se vole predstavljati nacionalnim strankama); 3. u kulturi se nacionalne povijesne veličine i tradicija postavljaju kao arbitri i usmjeravatelji razvoja nacionalne kulture (kako u globalnom povezivanju neiznevjeriti i zaštititi kulturno nasljeđe nacije).

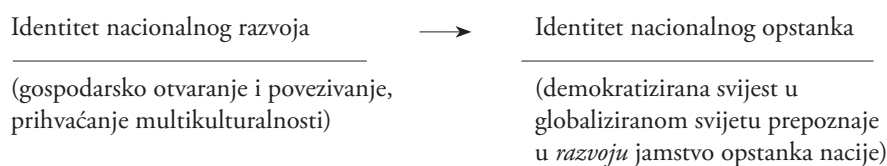
Sve ovo, gledano iz perspektive Vukovara i hrvatskog Istoka, ovdje se potencira. To se potvrđuje na razini svakodnevnih ljudskih odnosa. U njima je identitet primarno shvaćen kao nacionalni, a konfesionalna pripadnost kao njegovo najprirodnije manifestiranje. Regionalno bogatstvo i gospodarske mogućnosti kao da nemaju značaja u održanju i razvoju identiteta. Emocije su ispred razuma, strah ispred ljubavi.

Na čemu je potrebno poraditi da bi se postigao zaokret? Kako povijesne strahove i nepovjerenje zamijeniti (ne zaboraviti!) nadom u zajednički razvoj temeljenoj na međunacionalnom povjerenju i suradnji? Mogući je put ove zamjene u građenju nove svijesti nacionalnog identiteta koja će njegova povijesno-tradicijsko-konfesionalna obilježja *dopuniti* živim obilježjima blagostanja nacije.

Sjetimo se pape Pavla VI. koji je isticao da je napredak i razvoj naroda novo ime mira. Jer prevelike ekonomske, socijalne i kulturne nejednakosti među narodima uvijek su opasnost za mir (Pavao VI., 1991., 342-43). U Vukovaru i na hrvatskom Istoku mir je politički postignut, ali njegov će duh istinski zavladatai tek kroz gospodarski razvoj koji sobom donosi otvaranje i povezivanje. Taj će

gospodarski impuls snažno utjecati na socijalnu sigurnost. Ukupne promjene trebale bi dovesti do potrebe za “suradnjom u korist zajedničkog dobra”,¹⁴ što bi trebala biti polazišna stepenica prihvaćanju multikulturalnosti kao bogatstva, a ne opasnosti (Shema 2.).

Shema 2. Identitet razvoja kao identitet opstanka

Svijest razvijena u uvjetima socijalne sigurnosti i blagostanja, gospodarske perspektive i globalne međuovisnosti nacionalni identitet neće vidjeti samo u očuvanju prošlog, već dakako i u građenju novog. Stoga je *razvoj* pojam čije se značenje ne smije zanemariti u govoru o očuvanju nacionalnog identiteta. Kao takav, identitet danas postaje *identitet razvoja* koji je ujedno jedino jamstvo identitetu opstanka. Njegovo prihvaćanje sobom će donijeti i potiskivanje euroskeptičnih strahova proeuropskim nadama.

U vremenu visoke tehnologije i brzih promjena modernizacija (kao razvoj!) mora biti stavljena u službu nacije.¹⁵ Ona nije opasnost već uvijek nova prilika razvoju nacionalnog identiteta koji se jedino tako može potvrđivati u integriranom multikulturalnom svijetu. Jer nacionalna se posebnost ne može očuvati u nepokretnosti naslijeđenog već jedino u življenim promjenama. Danas su promjene globalno prisutne i podupirane tehnologijom brze komunikacije kojoj nacionalne državne granice nisu i granice koje zaustavljaju njezinu djelotvornost. Stoga nacijama predstoji educiranje za prihvaćanje nove tehnologije i svih njezinih učinaka, ne samo gospodarskih, već i političkih kao i kulturnih. Identitet nacije i njezina samostalnost samo se na taj način danas mogu sačuvati.

14 Pavao VI. je, tražeći oslonac miru među narodima, ukazivao da je nužno postići sljedeće: “... uspon iz bijede do posjedovanja nužnoga, pobjeda nad socijalnim nevoljama, proširivanje znanja, stjecanje kulture, veće poštivanje dostojanstva drugih, ... suradnja u korist zajedničkog dobra, volja za mir” (Pavao VI., 1991., 322).

15 Stav je Katoličke crkve da prihvaćanjem modernizacije “... ljudi će moći stvoriti kulturu koja će biti njihova vlastita i istinska baština, poput nekog društvenog pamćenja, koje će moći biti stvaralačko u oblikovanju nacionalne osobnosti pojedinih naroda.” (Pravda u svijetu, 1991., 395).

Danas je, dakle, na djelu drugačije potvrđivanje identiteta – ono *tehničko*. Parafrazirajmo riječi I. Rogića koji tvrdi da je evolucija identiteta stigla do tehničke identifikacije i proizvodne simulacije. Identitet doživljava sudbinu stroja: “postoji koliko djeluje”. Tako se oblikuje moderni identitet kroz tehničku prisutnost kao trajnu obvezu prisutnosti u napretku (Rogić, 2000., 250-51). *Razvoj kao opstanak* tako je sve više pitanje tehnike, a sve manje pitanje povijesnog nasljeđa i povijesne prepoznatljivosti.

Zaključak

Svaki narod ima pravo na vlastiti identitet. Što ga, pak, može dovesti u pitanje: drugi narod, vlastiti zaborav ili, ono neizbježno, modernizacija? Neprijateljskom se okruženju narod opirao upravo snaženjem identiteta, zaboravu također. No, modernizaciji se nije smjelo okrenuti leđa. Premda je bila svojevrsni atak na tradiciju i povijesnu postojanost svakog naroda, modernizacija je bila pružena ruka razvoja i napretka. Ona je narodu donosila ne samo materijalni boljitak, već i duhovni – potrebu za obrazovanjem i razvojem nove svijesti.

Prošlost i sadašnjost hrvatskog naroda nisu stvorile plodno tlo kako za razvoj materijalnog blagostanja, tako niti za razvoj građanske svijesti koja je na europskom Zapadu promovirala liberalne vrijednosti u okvirima nacionalnih država. Hrvatska je svijest u vremenu “nad-nacionalnih” država (A-U Monarhija, Država SHS, Kraljevina Jugoslavija, Socijalistička Jugoslavija) bila zaokupljena borbom za očuvanje nacionalne posebnosti koja je bila ugrožavana izvana, kako gospodarski i politički, tako i vjerski i kulturno. Nasljeđena svijest o političkoj nejednakosti te kulturnoj i konfesionalnoj ugrožavanosti utjecala je na oblikovanje *identiteta opstanka* koji je još snažnije potaknut Domovinskim ratom.

Ulaženje u treći milenij i globalne promjene koje svijet doživljava ne ostavljaju prostora održanju identiteta opstanka (nacionalnih zatvorenosti i isključivosti) već traže njegovu evoluciju. Evolucija mora biti svojevrsno okretanje (ne zaboravljanje!) od povijesno dogođenog i nasljeđenog prema aktualnom događanju i prihvaćanju realnosti u kojoj se ne odbacuju različitosti. Ovo je ujedno i okretanje prema dijalogu, povjerenju i suživotu s bližim i daljim okruženjem.

Premda Vukovar i hrvatski Istok pokazuju sve tegobe poratnog suživota, i ovdje se mora poticati *transformacija odnosa identiteta opstanka i identiteta razvoja* (ovaj potonji

postaje danas pretpostavka prvom). Ključna su obilježja i smjernice identiteta razvoja otvorenost i komunikacija s okruženjem. Identitet razvoja tradicijsku i nacionalno-kulturnu dimenziju identiteta opstanka obogaćuje ekonomsko-tehnološkim razvojnom dimenzijom. Taj novi identitet naciju prestaje gledati kao "otok", njezin identitet ne čuva ksenofobičnim bježanjem od dodira s okruženjem. Nova se zbilja pokazuje transnacionalnom i multikulturalnom. Svakodnevnica je potvrđuje u standardizaciji kako proizvodnje, tako i potrošnje. U vlastitoj sredini to se pokazuje kao želja i potreba za reciprocitetom: drugi su kod nas i mi želimo biti kod drugih. "Drugi" na taj način prestaju biti *opasnost* opstanka te postaju *moćnost* razvoja nacionalnog identiteta.

Globalizacijsko otvaranje, podupirano tehnologijom a poticano gospodarskim i političkim interesima, daje prostora razvoju identiteta otvaranja, identiteta koji se gradi na razvoju i uključivanju u globalne transnacionalne integracije. Promovira se nova krilatica – "opstanak kao razvoj" – koja nije samo krilatica gospodarskog segmenta nacionalnog života već ukupnog razvoja nacije, kako unutar nacionalnog prostora tako i izvana.

Literatura

BARD, A. – SÖDERQVIST, J. (2003.) *Netokracija – nova elita moći i život poslije kapitalizma*, Zagreb, Differo d.o.o.

BECK, U. (2004.) *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Zagreb, Školska knjiga.

BERGER, P. (1995.) *Kapitalistička revolucija*, Zagreb, Naprijed.

BIĆANIĆ, R. (2004.) *Ekonomska podloga hrvatskog pitanja*, Zagreb, Dom i svijet, Ekonomski fakultet.

CASTELLS, M. (2000.) *Uspon umreženog društva*, Zagreb, Golden marketing.

CASTELLS, M. (2002.) *Moć identiteta*, Zagreb, Golden marketing.

DRUCKER, P. (1992.) *Nova zbilja*, Zagreb, Novi liber.

EDVINSSON, Leif (2003.) *Korporacijska longituda*, Zagreb, Differo d.o.o.

- FRIEDMAN, T. L. (2003.) *Lexus i maslina*, Zagreb.
- FUKUYAMA, F. (2000.) *Povjerenje*, Zagreb, Izvori.
- GRAY, J. (2002.) *Lažna zora – Iluzije globalnog kapitalizma*, Zagreb, Masmmedia.
- GUARDINI, R. (2002.) *Konac novoga vijeka*, Split, Verbum.
- HELD, D, MCGREW, A. (2000.) *The Global Transformations Reader*, Cambridge, Polity Press.
- HORROCKS, C. (2001.) *Marshall McLuhan i virtualnost*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk.
- IVAN PAVAO II. (1998.) *Veritatis splendor*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- LAV XIII. (1991.) *Rerum Novarum*, u: *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- LE BON, Gustave (1989.) *Psihologija gomile*, Zagreb, Globus.
- PAVAO VI. (1991.) *Populorum Progressio*, u: *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost (str. 314-349).
- Pravda u svijetu (1991.) u: *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost.
- RIFKIN, J. (2006.) *Europski san*, Zagreb, Školska knjiga.
- ROGIĆ, I. (2000.) *Tehnika i samostalnost*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- ŠUNDALIĆ, A. (1999.) *Crkva, vjera i politika*, Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- ŠUNDALIĆ, A. (2004.) *Hrvatsko društvo i integracijski procesi*, Osijek, Matica hrvatska.
- www.mvpei.hr